

Rolmodel

Hoe volg je een held en blijf je toch jezelf?

Trouw aan jezelf zijn en je toch laten leiden door een voorbeeldfiguur: kan dat? Filosoof en humanist **JOACHIM DUYNDAM** over de stap van imitatie naar inspiratie.

We willen allemaal de beheerder zijn van ons eigen bestaan, en leven volgens onze eigen keuzes, maar tegelijkertijd zoeken we naar voorbeelden die ons inspireren. Loop een willekeurige kiosk binnen, en je ziet hoe groot de behoefte aan voorbeeldfiguren is. Een leger aan mensen, die al dan niet terecht op een voetstuk zijn gezet, laat zien hoe te leven, hoe een crisis te boven te komen, hoe gelukkig te zijn, hoe af te vallen of jong te blijven. Filmhelden, popsterren, talkshowhosts, auteurs, kunstenaars, fotomodellen — alleen praten over hun professie voldoet allang niet meer; ze vertellen vooral hoe ze in het leven staan. Tegelijkertijd zien we ook de schaduwzijde van deze persoonlijkheidscultus. Het voorbeeld wordt geïdealiseerd en vervolgens klakkeloos nagebootst. Als dat niet lukt, wacht teleurstelling. Overigens gaat het daarbij vaak niet om één specifiek voorbeeld, maar om een bepaalde cultuur of stilwij-

gend geconstrueerde norm. Het ideaal van een jong en slank lichaam, belichaamd door modellen, leidt uiteindelijk tot frustraties, omdat het vrijwel onmogelijk is om eraan te voldoen. Of denk aan een ideaal van nog maar enkele jaren geleden, dat van de succesvolle belegger. Zelfs spaarzame ouderen bracht dat ertoe om hun appeltje voor de dorst door te sluisen naar een onbekende IJslandse bank voor een paar procentpunten meer. Wie in die tijd niet belegde in risicovolle aandelen, had op sommige feestjes iets uit te leggen. Nu is er misschien niets mis met een beetje handig beleggen, maar hoe zorg je ervoor dat dit streven en je karakter op één lijn liggen? Lang niet iedereen is er immers voor in de wieg gelegd om ondernemer te zijn, en niet wakker te liggen als hij een keer flink verliest. Als het om helden gaat, speelt ook een andere vraag: hoe die mensen te volgen die je als bijzonder inspirerend beschouwt, maar die je dermate heldhaftig acht dat je niet weet waar te beginnen? Mensen als Mahatma Gan-

helden

Duivelse dilemma's

HANS ACHTERHUIS over heldhaftigheid in de film *Getuige* van regisseur Hanro Smitsman

'De meesten van ons zijn te sloom om een held te worden. Onze heldhaftigheid komt te langzaam op gang. We zijn eenvoudigweg

niet voorbereid op situaties waarin we onze moed moeten tonen en weten daardoor niet hoe te handelen. Zo ook in de film *Getuige*. De hoofdpersoon ziet daar een verkrachting en doet niets om het slachtoffer te helpen. Dat is ernstig. Zoals Socrates motiveerde waarom hij niet vluchtte toen hij de gifbeker moest drinken: ik zou steeds met mezelf samenleven en dat zou ik niet kunnen als ik me onrechtvaardig had gedragen. Hij vond het namelijk niet terecht om zich te onttrekken aan een op de Atheense wetten gebaseerd oordeel, hoe onrechtvaardig ook. Zo is het ook als je je laf hebt gedragen: je kunt jezelf niet ontlopen, je blijft jezelf steeds weer tegenkomen.

Gelukkig krijgen we vaak nog wel de mogelijkheid de tragische gevolgen van ons eerste verzuim te compenseren. Zo krijgt ook de hoofdpersoon van *Getuige* veel kansen om zijn lafheid goed te maken, maar hij laat die voorbijgaan.'

Getuige is te zien op 14 december in De Balie, Amsterdam en diezelfde avond ook op Ned. 2, 23.00-23.40 uur. Na afloop neemt in De Balie **Hans Achterhuis** deel aan een discussie over *Getuige*. De film maakt deel uit van een serie films (Duivelse dilemma's) gebaseerd op gesprekken met filosofen als Hans Achterhuis en Ad Verbrugge. Meer informatie op www.human.nl

MAARTEN MEESTER

dhi, Martin Luther King, of Nelson Mandela, maar ook grote schrijvers of kunstenaars. Ze zetten ons soms in vuur en vlam – maar hoe hun voorbeeld te volgen? Overigens kunnen ook minder bekende figuren die inspiratiebron zijn. Iedereen die weleens een fundamentele beslissing in zijn leven heeft moeten nemen, ieder die weleens heeft geleden of liefgehad, een verlies heeft moeten dragen of weerstand heeft moeten overwinnen, kent wel de kracht van een inspirerend voorbeeld. Een voorbeeld geeft kracht, bijvoorbeeld door het voorbeeldig dragen van een verlies, voorbeeldige trouw enzovoort. Maar hoe dat in te passen in je eigen leven?

APP

Een eerste stap om klakkeloze imitatie te vermijden is je ervan bewust te zijn hoe eenvoudig we ons laten beïnvloeden. Veel meer dan we zelf doorhebben, volgen we anderen in onze keuzes. Wij blijken precies datgene te wensen wat anderen ook nastreven, of reeds bezitten. Auto's worden in reclames aan de man gebracht met slogans over persoonlijke vrijheid of een autonome levensstijl. Maar iedere autoverkoper weet feilloos wat pas echt

tot kopen aanzet: de iets grotere auto van de buurman. Zo is het ook met de facelift van een collega, een nieuwe app op je smartphone, een vakantiebestemming die in de mode is, een medische kwaal, een politieke opinie, of een verfijnde smaak.

'Mimetische begeerte' heet dat. Van mimesis, het Griekse woord voor 'nabootsing, imitatie'. De term 'mimetische begeerte' is afkomstig van de Frans-Amerikaanse denker René Girard. Iets begeren omdat een ander het begeert, al was het maar door zich er de trotse eigenaar van te tonen. Onze verlangens, wensen en strevingen komen niet uit ons individuele zelf voort, maar ontstaan, worden bevorderd en onderhouden doordat anderen hetzelfde verlangen, wensen of nastreven. De ander fungeert in de begeerte als model of na te streven voorbeeld, aldus Girard. De persoonlijkheidscultus die we in kiosken of op televisie aantreffen is dan ook niets anders dan een uitvergroting van een basale behoefte anderen te imiteren. Het enige verschil is dat die ander nu daadwerkelijk een perfecte ander schijnt, en daarom des te meer begeerte opwekt.

Mimesis geldt niet alleen voor begeren, iets willen verkrijgen. Denken en ergens iets van

Hoe kan ik de eigenschappen van de held vertalen naar mijn leven?

vinden zijn evenzeer mimetisch. Sommige visies en meningen zijn gewenst en je hoort er helemaal bij als je er ook zo over denkt. Of neem emoties: anders dan in ons romantisch zelfbeeld representeren onze gevoelens niet ons diepste en authentieke zelf, maar zijn we juist nergens zo vatbaar voor mimetische besmetting als in wat we voelen. Zo zijn vandaag de dag onbehagen (bij intellectuelen) en verontwaardigde boosheid (in brede lagen van de bevolking) in de mode, en durf je nauwelijks optimistisch te zijn.

Overigens is imitatie niet per se slecht. Integendeel, zonder het vermogen te imiteren zouden we niets kunnen leren en zouden we in de evolutie niet ver gekomen zijn. Maar Girard wijst ook op het gevaar ervan. Het gevaar is dat iedereen op hetzelfde uit is, waardoor een schaarste van dat begeerlijke goed ontstaat, en een strijd om het bezit of de zeggenschap erover. Imiteren leidt dan tot geweld – van voetbalvandalisme tot aan de financiële crisis. Bovendien zijn er teleurstelling en frustratie als de nabootsing niet lukt. Als we niet de succesvolle, slanke carrière-maker zijn, die tegelijkertijd een gezin met twee jonge kinderen weet te runnen. Of als we merken dat het onbehagen of de boosheid waar we in meedingen misschien op weinig is gebaseerd.

AFSTAND

Een geslaagde verhouding tussen het ideale voorbeeld en volger bestaat eruit dat imitatie wordt omgezet in het – veel minder besmettelijke – volgen van je inspiratie. Het lijkt een subtiel onderscheid, maar toch is het van het grootste belang. Inspiratie is namelijk niet klakkeloos navolgen, maar werkt zoals in een goede relatie. Ook in een relatie met een vriend of partner voel je je aan elkaar gebonden, maar tegelijkertijd schept de relatie noodzakelijkerwijs enige afstand. Hoezeer

ik me ook verbonden voel met iemand, toch ben ik altijd aan mijn kant van een relatie. Een relatie heeft immers altijd twee zijden; je kunt niet beiden tegelijkertijd op dezelfde plaats zijn. Uiteraard geldt dat bij voorbeeldfiguren nog meer; de afstand is dan doorgaans veel groter. Nog duidelijker blijkt dan dat, hoe wenselijk de andere zijde van de relatie ook schijnt, ik er wat mee moet in mijn leven. Bovendien: een voorbeeldfiguur waarderen we vaak om diens authenticiteit, een eigen manier van handelen. Wat blijft daarvan over als je iemand klakkeloos imiteert? Authenticiteit laat zich niet imiteren, want dan is het niet authentiek meer.

Ik kan me dus laten inspireren door de heersende opvatting over lichamelijke schoonheid, en iemand in het bijzonder bewonderen. Maar tegelijkertijd hoef ik niet de maten van een fotomodel na te streven. Ik kan letten op wat ik eet, een sport beoefenen, en tegelijkertijd beseffen wat voor mij daarbij wel en niet haalbaar is. Overigens is dat ook meteen een antwoord op het tweede probleem: hoe laat ik me inspireren door figuren die ik zo groot acht dat ik niet weet waar te beginnen? In ieder geval begint dat met het besef dat ik geen Mandela hoef te zijn om toch aangesproken te worden door zijn moed.

HERMENEUTIEK

De relatie met een voorbeeldfiguur is in mijn opvatting hermeneutisch. Hermeneutiek omvat zowel de kunst van het interpreteren als de theorie ervan. Ze heeft een lange geschiedenis: de oude Grieken beschreven hermeneutiek als het vertalen van berichten die door de goden aan mensen werden gegeven. En hoewel een dergelijke religieuze context niet meer vanzelfsprekend is, is hermeneutiek niet verdwenen. Filosofen als Martin Heidegger, Hans-Georg Gadamer of Paul

*De liefde van Alcestis.
Over relationele weerbaarheid en hermeneutische levensbeschouwing*

JOACHIM DUYNDAM

(SWP)

€ 8,40

Ricoeur beschrijven hoe het bestaan op zichzelf een kunst van het interpreteren vergt. Hoe zin te geven aan mijn leven, of hoe dat leven juist te verstaan, vergt interpretatie. Voorbeeldfiguren of helden demonstreren bepaalde waarden, als moed, respect, geduld, vergevingsgezindheid, die voor mij zinvol kunnen zijn. De voorbeeldfiguur appelleert in zijn of haar optreden aan mij: 'Ja, zo moedig, eerlijk, geduldig (enzovoort) zou je moeten zijn.' Maar een voorbeeldfiguur toont een dergelijke waarde altijd in een bepaalde context. Zo trad Nelson Mandela op als zwarte Zuid-Afrikaanse leider tijdens en kort na de apartheid – een context die behoorlijk verschilt van die van een welvarende Europese vrije burger. Toch kan Mandela voor de Europeaan heel inspirerend zijn. Door het verschil in context is het voor mij als Europeaan onmogelijk om Mandela zonder meer te imiteren, en móét ik een vertaalslag maken van zijn context naar de mijne. Maar dan nog kan ik me ertoe laten inspireren om op te komen tegen onrecht.

Het vertalen van de ene context naar de andere heet in de hermeneutiek 'toepassing'. Gadamer gebruikt in zijn hoofdwerk *Wahrheit und Methode* (1960) de Latijnse term *applicatio*. Zelf gebruik ik als vertaling daarvan naast 'toepassing' ook wel 'concretisering'. Universele regels zijn hiervoor niet te geven, het vereist een gevoeligheid voor omstandigheden. Een praktische wijsheid, overeenkomstig met wat Aristoteles *phronèsis* noemt. Praktische wijsheid is geen logische afleiding, maar een reeks van afwegingen, afhankelijk van de situatie. Dus niet: een held beschikt over deze eigenschappen, die moet ik dus ook hebben. Maar: hoe kan ik die eigenschappen vertalen naar mijn leven? Een loutere imitatie houdt geen rekening met deze toepassing, en noem ik daarom 'hermeneutisch tekortschietend'.

Belangrijk is het inzicht dat het inspirerende handelen of optreden van de voorbeeldfiguur zelf óók een toepassing of concretisering is van de waarde die mij zo aanspreekt. Mandela past moed toe in zijn handelen. Hij

Een voorbeeld geeft kracht, bijvoorbeeld doordat het laat zien hoe een verlies gedragen kan worden

JOACHIM DUYNDAM

is Socrates-hoogleraar wijsbegeerte, in het bijzonder met betrekking tot humanisme, mensbeeld en geestelijke weerbaarheid, aan de Universiteit voor Humanistiek in Utrecht. Op www.duyndam.eu staat informatie over zijn werkzaamheden en publicaties

is, zou Aristoteles zeggen, *phronimos*: iemand die aan de algemene waarde van vergevingsgezindheid een voorbeeldige praktische invulling geeft. Er is daarvoor geen vaste regel, zegt ook Aristoteles. Moed is volgens hem het midden tussen twee tegenovergestelde extremen: lafheid en overmoed. Je moet beide opties tegen elkaar afwegen, afhankelijk van de situatie. Soms is het laf om weg te rennen, soms juist heel wijs, en daarmee een teken van moed. Maar hoewel de handeling verschilt, is de manier waarop altijd voorbeeldig en aanstekelijk.

Net zoals een goede relatie ruimte biedt aan een eigen leven, zo is er in handelen dat wordt geïnspireerd door voorbeeldfiguren wel degelijk ruimte voor autonomie en authenticiteit. Bovendien, wie beschikt over *phronèsis*, hoeft niet elke heersende, ideale norm perfect na te leven. Het gaat niet om een 'zuiver' ideaal van moreel hoogstaande inspiratie, zoals Mandela als de moderne held annex heilige, versus de slechte, verdorven mimetische begeerte naar bijvoorbeeld bezit of uiterlijke schoonheid. De invloed van dat laatste is evident, de vraag is hoe je er mee omgaat.

Als we bijvoorbeeld kijken naar beleggen van spaargeld: het is vruchteloos om, uit een soort van overdreven authentiek pathos, bij voorbaat iedere vorm van materieel succes af te wijzen. Maar het vereist wel een juiste toepassing, of praktische wijsheid. In dit geval het middelen tussen aanleg en persoonlijke omstandigheden (is het wel zo verstandig om je spaartegoeden in te zetten?) en de wens om wat extra te verdienen. En, als je het daadwerkelijk op een voorbeeldige, betrokken manier wilt doen, de afweging tussen persoonlijke verrijking en maatschappelijk belang. Authenticiteit is dus altijd bemiddeld, maar op een manier waarbij je kunt zeggen: 'Hier sta ik achter. Dit wil ik echt.' Misschien dat duurzaam beleggen een aardige heldendaad is, die ook anderen weer inspireert.

© AUTEUR JOACHIM DUYNDAM
BEELD JOOST STOKHOFF